

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ В РЕГІОНІ**

Представлені теоретичні та практичні аспекти формування і розвитку продовольчого ринку в регіоні. Проведено порівняльний аналіз споживання продуктів харчування на одну особу в залежності від їх платоспроможності. Аналізується місткість продовольчого ринку в регіоні та рівень його задоволення, а також вказані шляхи його регулювання.

Актуальність теми

Поширення економічної самостійності регіонів України визиває необхідність подальшої розробки пропозицій про формування продовольчих товарних ринків. Забезпечення населення продуктами харчування перебуває у прямій залежності від насичення ринків продовольчою продукцією. Проблемам формування продовольчих ринків присвячені праці В.Г. Андрійчука, М.В. Зубця, О.М. Онищенко, П.Т. Бобчука, В.П. Ситника, А.М. Стельмашука, В.В. Юрчишина та інших вітчизняних вчених-економістів. Ці наукові розробки дуже важливі, хоча

ще недостатньо розв'язують проблеми формування та регулювання продовольчого ринку в умовах соціально-орієнтованої економіки [1–5].

Наявний ресурсний потенціал Поділля дає можливість створити умови для формування ринку продовольчої продукції, якою можна забезпечити не тільки даний регіон, але й інші регіони України. Значимість і новизна цих питань зумовили вибір теми даної статті.

Мета роботи – обґрунтування організаційно-економічних засад розвитку і функціонування ринку основних видів продовольчих товарів та визначення величини їх потреби для оптимального задоволення населення.

Предметом дослідження є сукупність організаційно-економічних проблем становлення, ефективного функціонування і перспективного розвитку ринку продовольчої продукції та виявлення впливу платоспроможного попиту населення.

Методи дослідження

Теоретичною та методологічною основою дослідження є ключові положення макро- та мікроекономіки, економічної теорії, сучасні концепції розвитку продовольчих ринків та нормативно-правові документи з питань розвитку агропромислового комплексу. У процесі вирішення поставлених у роботі завдань використовувались наступні *методи* дослідження: *логічного узагальнення, аналізу, синтезу та порівняння* – для визначення сутності "аграрного ринку", механізму формування та функціонування ринків сільськогосподарської продукції; *монографічного* – для вивчення явищ, процесів, фактів, передового досвіду; *статистичного аналізу*, а саме: *порівняння* – для визначення динаміки обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, тенденцій і закономірностей споживання продовольчих товарів населенням; *системного аналізу* – для вивчення еластичності попиту населення на продукти харчування; *середніх і відносних величин* – для визначення рівня споживання населенням продовольчих товарів; *розрахунково-конструктивний* – для прогнозування реалізації продовольчої продукції.

Емпіричною основою дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних авторів з проблем розвитку та становлення аграрних ринків, законодавчо-нормативні акти органів державного управління, Міністерства аграрної політики України, статистична звітність підприємств Хмельницької області.

Результати досліджень

Вивчення і розробка пропозицій щодо формування товарних продовольчих ринків в Україні та її регіонах має велике соціальне, економічне і політичне значення. В останні роки посилились проблеми щодо забезпечення населення країни вітчизняними м'ясними і молочними продуктами. Виробництво молока і м'яса в Україні у середньому на 1

особу за 1990–2004 роки скороталося за м'ясом у 2,7 раза, за молоком – на 37%. При цьому частка власної продукції в загальному обсязі середньодушового споживання відповідно зменшилась.

Спад валового виробництва сільськогосподарської продукції у Хмельницькій області був дещо нижчим, ніж в цілому по Україні. Порівняно з 1990 роком виробництво зерна на одну особу зменшилось на 26 %, м'яса – на 44,7%, молока – на 27%.

Однак одним з основних показників, які характеризують добробут населення, є забезпеченість його продуктами харчування – це показник середньодушового рівня споживання. У докризовий період розвитку економіки України фактичний рівень споживання таких продуктів харчування, як м'ясо і м'ясопродукти, молоко і молокопродукти на одну особу зростало і у 1990 р. досягло: м'яса – 68 кг і молока – 373 кг, або відповідно 82,0 і 95 % щодо рекомендованої норми. Споживання на одну особу продуктів харчування у цілому по Україні і в Хмельницькій області зокрема характеризують дані таблиці 1.

Таблиця 1. Споживання основних продуктів харчування на одну особу, кг/рік

1	Роки				
	1999 2	2000 3	2001 4	2002 5	2003 6
Хлібні продукти					
Україна	122	125	130	131	125
Хмельницька область	108,9	112,5	120,0	120,0	121
у % до середнього рівня по Україні	89,2	90,0	92,3	91,6	96,8
Цукор					
Україна	33	37	40	36	36
Хмельницька область	29,8	35,4	35,5	33,5	35,1
у % до середнього рівня по Україні	90,3	95,6	88,7	93,0	97,5
М'ясо і м'ясопродукти (у перерахунку на м'ясо)					
Україна	33	33	31	33	35
Хмельницька область	36,2	35,8	33,9	34,7	35,7
у % до середнього рівня по Україні	109,7	108,5	109,3	105,1	102
Молоко і молочні продукти (у перерахунку на молоко)					
Україна	211	199	205	225	226
Хмельницька область	280,4	268,6	269,3	295,5	285,5
у % до середнього рівня по Україні	132,9	135,0	131,3	131,3	126,3

Отже, за 1999–2003 рр. споживання хлібних продуктів на одну особу в рік у Хмельницькій області було на 3,2–10,7 % менше щодо середньодушового рівня по Україні, де цей показник складав 122–131 кг, а в Хмельницькій області – 108,9–121,0 кг. Споживання цукру в області в середньому на одну особу становило 29,8–35,5 кг, або на 2,5–12,0 % менше проти середнього рівня по Україні. М'яса і м'ясопродуктів у регіоні у середньому на одну особу було спожито на 2,0–9,7 %, а молока і молокопродуктів – на 26,3–32,8 % більше, ніж в середньому по Україні.

Проте у Хмельницькій області споживання на одну особу цукру, м'яса і м'ясопродуктів та молока і молокопродуктів не досягало рівня 1990 р., не

говорячи вже про рівень, рекомендований Українським НДІ гігієни харчування.

У 2000–2003 рр. зменшення споживання м'яса і м'ясопродуктів на одну особу в регіоні становило 47,4–50,2 % порівняно з 1990 р., а щодо науково обґрунтованих норм (82 кг) споживання цих продуктів не досягало навіть і половини, і становило лише 33,9–35,8 кг. Споживання молока і молочних продуктів за цей же період зменшилося на 21–28 %, а щодо науково обґрунтованих норм (390 кг) – на 24,3 %.

Зменшення споживання хлібних продуктів порівняно з середньодушовим по Україні пояснюється тим, що населенням Хмельниччини більше було спожито таких висококалорійних продуктів, як м'ясо і м'ясопродукти – на 5,1–9,7 %, молоко і молочні продукти – на 31,5–35,0 %.

В умовах становлення ринкової економіки на перше місце серед факторів, які мають вирішальне значення для рівня споживання основних видів харчових продуктів, виходить платоспроможний попит населення. Він залежить від доходів населення, які включають надходження грошей у вигляді оплати праці, пенсії, стипендії, надходження від продажу продуктів сільського господарства тощо. Доходи населення включають обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі (особливо це стосується сільського населення): заробітної плати, одержаних доходів від власності, соціальних допомог та інше.

Грошові доходи домогосподарств складаються із суми грошових та натуральних (у грошовій оцінці) надходжень, одержаних членами домогосподарств у вигляді оплати праці (за виключенням прибуткового податку та обов'язкових відрахувань), доходів від підприємницької діяльності, стипендій та інших грошових надходжень. Грошові доходи населення і середньомісячна номінальна заробітна плата характеризують купівельну платоспроможність населення Хмельницької області. За останні роки (1999–2003 рр.) відбувається систематичне підвищення грошових доходів населення України (табл. 2), що позитивно впливає на добробут людей нашої держави. Однак показники таблиці 2 свідчать, що грошові доходи населення у розрахунку на одну особу по Хмельницькій області за досліджуваний період були на 6,4–43,1 % нижчими щодо середнього рівня по Україні.

Таблиця 2. Грошові доходи населення в розрахунку на одну особу, грн./рік

	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.
По Україні	1239,6	1755,7	2247,5	2938,9	3400,3
У Хмельницькій області	704,9	1086,7	1365,8	2750,7	3075,3
У відсотках до середнього рівня по Україні	56,9	61,9	60,8	93,6	90,4

Дані таблиці 2 підтверджують, що середньомісячна номінальна заробітна плата працюючих у регіоні за 1996–2003 рр. також була значно

нижчою, щодо її середнього рівня по Україні. Тут розрив склав 23,8–32,3 %. Слід підкреслити, що працівникам сільського господарства платили значно менше, ніж працівникам інших галузей. Так, рівень оплати праці зайнятих у сільському господарстві становив 45,5–58,7 % щодо рівня заробітної плати працівників господарського комплексу України.

У Хмельницькій області оплата праці зайнятих у сільському господарстві досягла лише 63,3–91,6 % щодо середнього її рівня у цій галузі по Україні. Працівникам сільського господарства області платили на 29,4–58,8 % менше, ніж в інших галузях. Отже, працюючий у сільському господарстві України одержує винагороду за свою працю значно нижчу, ніж в інших галузях.

Головним джерелом доходів працюючих, зайнятих в економіці Хмельницької області є заробітна плата, яка становить 40 % у структурі грошових доходів домогосподарств. Заробітна плата робітників і службовців області є однією з найнижчих серед регіонів України і складала у 2003 р. 69,9 % від її середнього рівня. Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника за 2003 р. становила 323 грн., що на 25,2 % більше, ніж у 2002 р. Підвищення рівня заробітної плати у 2003 р. порівняно з 2002 р. відбулося в усіх регіонах області і складало від 8,4 % у Теофіпольському районі до 30,3 % у Віньковецькому та Чемеровецькому районах.

Розмір грошових витрат домогосподарств знаходиться у прямій залежності від їх доходів. Чим вищі доходи, тим більше сім'я може витратити у розрахунку на одну особу. Грошові витрати домогосподарств включають: витрати на купівлю продуктів харчування, алкогольних і тютюнових виробів, непродовольчих товарів, на оплату послуг, на купівлю нерухомості, на будівництво, обов'язкові податки тощо. Перше місце серед усіх грошових витрат домогосподарств займають витрати на купівлю продуктів харчування. За 1999–2003 рр. вони склали 50,5–56,5 %, у тому числі у міського населення – 52,1–58,6 %. Рівень харчування людей насамперед залежить від середньодушових сукупних витрат за місяць у розрахунку на одну особу. Таке заключення підтверджується показниками таблиці 3.

З даних таблиці 3 видно, що із зростанням середньодушових сукупних витрат за місяць на одну особу зростає і споживання нею основних продуктів харчування. Так, м'яса і м'ясопродуктів у I групі домогосподарств на одну особу споживають за місяць лише по 1,2 кг, у II групі – по 1,7 кг, у III групі – по 2,4 кг і т.д. У домогосподарствах із середньодушовими сукупними витратами на одну особу понад 360 грн. споживання цього продукту за місяць становить 5,1 кг. Це майже досягає середнього рівня споживання м'яса і м'ясопродуктів на одну особу у 1990 р.

Таблиця 3. Споживання продуктів харчування в середньому за місяць (кг) на одну особу у домогосподарствах Хмельницької області з різними середньодушовими сукупними витратами у 2003 р.

Показники	Всі домогосподарства	Із середньодушовими сукупними витратами у місяць, грн					
		60,1-90	90,1-120,0	120,1-1501	150,1-180,0		
М'ясо і м'ясопродукти	3,1	1,2	1,7	2,4	2,4		
Молоко і молокопродукти	20,1	8,3	14,2	17,6	19,0		
Цукор	3,0	0,5	1,5	1,7	2,2		
Хліб і хлібні продукти	10,6	8,2	7,8	7,4	9,7		
		Із середньодушовими витратами у місяць, грн					
		180,1-210,0	210,1-240,0	240,1-270	270,1-300,1	300,1-360,1	Понад 360,0
М'ясо і м'ясопродукти		2,4	2,9	3,9	3,8	3,8	5,1
Молоко і молокопродукти		16,5	19,0	23,2	23,6	20,4	27,2
Цукор		2,6	3,2	3,8	3,5	3,0	4,8
Хліб і хлібні продукти		7,8	9,9	14,2	11,6	11,4	15,0

Найменше продуктів харчування на одну особу на місяць споживають у домогосподарствах з найнижчими середньодушовими сукупними витратами. У домогосподарствах, де середньодушові сукупні витрати складають до 60,1–90,0 % грн., споживання м'яса і м'ясопродуктів у 2,6 раза цукру – у 6 разів, хліба і хлібопродуктів – на 22,7 %, молока і молокопродуктів – у 2,4 раза менше, щодо середніх показників усіх домогосподарств. Якщо цю групу порівняти з домогосподарствами, в яких сукупні витрати на одну особу складають більше ніж 360 грн., то показники будуть ще більш різкими: споживання м'яса і м'ясопродуктів у них у 4,2 раза, цукру – у 9,6, хліба і хлібних продуктів – у 1,8 і молока – у 3,3 раза менш.

Групу домогосподарств із середньодушовими сукупними витратами до 90 грн. можна віднести до бідних, їх питома вага у 2003 р. становила 37,0 % щодо загальної кількості. Групи домогосподарств, у яких середні сукупні витрати на одну особу не перевищують 180,1–210,0 грн. є напівголодуючими. Тільки домогосподарства із середніми сукупними витратами на одну особу в місяць – 240,1–270,0 грн.; 270,1–300,0 грн.; 300,1–360,0 грн. і понад 360 грн. (разом їх 15,1 %) умовно можна віднести до благополучних. Отже, подальший розвиток внутрішнього ринку знаходиться у прямій залежності від грошових доходів населення. Якщо припустити, що держава забезпечить домогосподарства грошовими доходами на одну особу в розмірі понад 360 грн., то нинішній ринок продовольчих товарів вітчизняного виробництва не зможе забезпечити населення ними в необхідній кількості.

Продовольчий ринок Хмельницької області тісно пов'язаний з продовольчим ринком усієї країни. Сільськогосподарське виробництво області повинно розвиватись у комплексі з його розвитком в Україні. Водночас зрозуміло, що Хмельниччина має свої регіональні особливості. Це край, який здатний забезпечити свій продовольчий ринок хлібом і хлібопродуктами, цукром, молоком і молочними продуктами, м'ясом і м'ясопродуктами.

Виходячи з цього можна стверджувати:

1. Зростання виробництва зерна, цукрових буряків, розвиток скотарства, свинарства і птахівництва сприятимуть насиченню продовольчого ринку регіону більш дешевими продуктами харчування вітчизняного виробництва.

2. Темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції та їх переробка на промислових підприємствах повинні випереджати темпи підвищення номінальної і реальної заробітної плати працюючого населення.

3. Обмеження імпорту продовольчих товарів, які можна виробити в Україні в цілому і Хмельницькій області зокрема, стимулюватиме розвиток сільського господарства в регіонах.

Оснoву регіонального і загальнодержавного продовольчого ринку складають обсяги товарних ресурсів зернової, цукрової, м'ясної і молочної продукції. Продовольчий ринок безпосередньо залежить від двох факторів: розвитку сировинної бази та попиту населення.

Наповнення продовольчого ринку хлібом і хлібними продуктами, цукром, м'ясом і молочною товарною продукцією можливе лише при розширеному відтворенні сільськогосподарських галузей. Таке відтворення характеризується зростанням процесу виробництва, його технічним і технологічним удосконаленням.

Рівень спожитого до потенційного попиту обчислюється співвідношенням фонду споживання (факторного попиту) до потенційного попиту, вираженого у відсотках. Аналогічно визначається рівень задоволення потенційного попиту власним виробництвом. З даних таблиці 4 видно, що фактичні потреби Хмельницької області у основних видах продуктів харчування забезпечуються власним виробництвом і перевищують фонд споживання хліба – у 7,2 раза, цукру – на 146,6 %, м'ясних продуктів – на 59,6 %, молочних продуктів – на 137,6 %. Проте фактичне споживання названих вище продуктів значно відрізняється від фізіологічних потреб людини. Особливо це стосується таких цінних харчових продуктів, як м'ясні. Фактичне виробництво їх не задовольняє потенційний попит на 40,4 %.

Таблиця 4. Місткість продовольчого ринку основних видів продукції Хмельницької області та рівень його задоволення у 2004 р., тис. т

Продовольча продукція	Місткість регіонального продовольчого ринку (потенційний попит)	Фонд споживання (фактичний попит)	Фактичне виробництво	Рівень споживання до потенційного попиту, %	Рівень задоволення потенційного попиту власним виробництвом, %
Хліб і хлібні продукти	198,1	170,4	1427	86,0	більше у 7 разів
Цукор	70,7	49,4	103,7	69,8	146,6
М'ясо і м'ясопродукти	116,0	51,3	69,2	44,2	59,6
Молоко і молокопродукти	551,8	410,4	759,5	74,3	137,6

Виробництво молока хоч і перевищує попит на нього, проте у сучасних умовах надлишок його не може розглядатись як необхідний резерв для розвитку потенційних експортних можливостей вільних товарних ресурсів цієї продукції. При цьому слід врахувати, що при нинішній продуктивності корів товарність виробленого молока не перевищує 70%.

Висновки

1. Продовольчий ринок має специфічні особливості. Серед інших ринків він виділяється сукупністю товарів, що реалізуються на ньому. Для них характерний високий рівень взаємозамінності, але і низька еластичність доходів, а також обумовленість обсягів виробництва продуктів не лише платоспроможним попитом, але й фізіологічними нормами споживання; на продовольчому ринку реалізують товари першочергової потреби – продовольство, що має найважливіше значення для існування людини; ринок продовольства займає особливе місце в структурі аграрного ринку; на ринок продовольства здійснюють вплив специфічні чинники, зокрема – сезонність виробництва аграрної продукції та її споживання, час. якість, асортимент, місце доставки тощо.
2. Надзвичайно важливою складовою методології формування і прогнозування продовольчого ринку є посилення дії державного регулювання в результаті застосування політики і механізмів аграрного протекціонізму. Це доцільно здійснювати за рахунок добре продуманої інвестиційної політики і регулювання цін на енергоресурси, дотаційними механізмами фінансового забезпечення і регулювання відсоткових ставок за кредит, досягненням цінового паритету тощо.
3. Формування ринку продовольства в нашій країні повинно бути тісно пов'язане як із насиченням торгівлі конкурентоспроможною вітчизняною продукцією, так зі створенням конкурентоспроможних

виробників продовольства. Головна мета державного регулювання ринку продовольства і сировини полягає у тому, що розвиток ринкової інфраструктури має бути спрямований на симулювання виробництва і прибуткової агропромислової сфери, збалансування попиту і пропозиції, підвищення платоспроможності споживачів продовольства.

Перспективи подальших досліджень

Необхідно врахувати наявність циклічних закономірностей розвитку обсягів пропозиції продовольчих ресурсів з метою удосконалення регуляторної політики на продовольчому ринку.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: Ціни тенденції та перспективи розвитку: Інформ. аналіт. зб. (вип.5) / За ред. *П.Т.Саблука* та ін. – К.: ІАЕ ІААН, 2002. – 647 с.
 2. Народне господарство України 1992 році. Стат. щорічник / Міністерство статистики України. – К.: Техніка, 1993. – 464 с.
 3. Постанова Кабінету Міністрів України. Про заходи щодо розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні // Економіка АПК. – 1995. – № 10. – С.95
 4. Ринок продовольства (теоретичні і практичні аспекти розвитку). – К.: ІАЕ УААН, 1995. – 64 с..
 5. *Саблук П.Т., Карич Д.Я., Коваленко Ю.С.*, Основи організації сільськогосподарського ринку. – К.: ІАЕ УААН. 2002. – 190 с.
-
-